

М.С. Власюк*

ДО ПИТАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Створення умов для формування ефективного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва повинна забезпечувати державна аграрна політика. Пояснюється це тим, що в сучасних умовах сільське господарство України по суті є фінансовим донором інших галузей, зокрема, переробної промисловості та торгівлі, тому що додана вартість, створена в аграрній сфері, потрапляє, насамперед, у ці сектори економіки. Саме наслідком дії сучасної державної регулятивної політики є те, що тільки аграрна сфера з усіх галузей народного господарства має від'ємну норму прибутку. Так, за даними академіка УААН П.Т. Саблука, середня норма прибутку за 1996—2004 роки становила загалом у народному господарстві 1,9 %, в промисловості — 3,8, на транспорті й у торгівлі — 7,5, будівництві — 3,2, в банках — 10 %. І тільки в сільському господарстві — мінус 0,4 %¹. Рівень дохідності селян, від регулювання якого відмовилася держава, не дає можливості їм забезпечувати навіть просте відтворення виробництва.

У розвинених країнах витрати на підтримку аграрного виробництва до загальних державних витрат за 1997—1999 роки становили: в Норвегії, Ісландії, Японії — відповідно 69, 68, 65 %, у Канаді та США — 20 і 24, у державах Європейського Союзу — 49, у Росії — 7,1 і в Україні — лише 1,7 %; також на душу населення: Норвегія, Ісландія, Японія — 638, 644, 566 дол., Сполучені Штати Америки — 350, ЄС — 336, Росія — 60 і Україна — лише 2 дол. США².

Система інструментів державного регулювання в незалежній Україні створювалася з початку 90-х років, але держава не завжди послідовно керувала трансформаційними процесами.

У сучасних умовах особливого значення набуває збалансоване поєднання державного регулювання з економічною свободою підприємств і організацій.

Дослідженню даної проблеми в умовах переходу до ринкових відносин присвятили наукові праці відомі вчені: І.І. Лук'янов, П.Т. Саблук, П.І. Гайдучський, В.Я. Месель-Веселяк, В.Я. Амбросов, М.Я. Дем'яненко, І.Г. Кириленко, О.В. Крисальний, Й.С. Завадський, М.П. Вітковський, П.А. Лайко, Б.Й. Пасхавер, О.М. Могильний, С.О. Зоря, М.М. Ревенко, І.Х. Степаненко та багато інших науковців.

У той же час співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням в умовах переходу до ринку залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є подальше вдосконалення фінансового регулювання економічних процесів в аграрній сфері за допомогою механізмів державної підтримки агровиробників.

Відомо, що в період депресії в 30-х роках минулого століття урядом Сполучених Штатів Америки для подолання економічної кризи було застосовано жорстке державне регулювання економічних процесів одночасно з рішучою боротьбою із злочинами у сфері бізнесу та допомогою малозабезпеченим верствам населення.

В Україні ж, навпаки, не було задіяно жодного з перелічених факторів, які в екстремальних умовах стали основою діяльності уряду США. Більше того, різке скорочення державного регулювання трансформаційних процесів, переоцінка можливостей ринкового саморегулювання створили ситуацію, коли, за словами І.І. Лук'янова ринкові та державні регулятори спрацьовують

© Власюк М.С., 2005

* аспірант Хмельницького університету управління та права

¹ Саблук П.Т. Економічні інтереси як основа розвитку аграрного виробництва // Економіка АПК. — 2004. — № 8. — С. 6.

² Кириленко І.Г. Аграрний сектор України: уроки, завдання // Економіка України. — 2004. — № 1. — С. 8.

тепер на прискорення втрати національного товаровиробництва. Цінова, податкова і фінансово-кредитна політика держави... перетворилася з активного стимулятора проведення ефективних агропродовольчих реформ у могутню руйнівну силу виробничого і ринкового потенціалу.

Досвід державної підтримки сільського господарства в роки незалежності України свідчить про те, що вона була і поки ще залишається направленою на розв'язання поточних завдань, в основному на попередження обвалів і катастроф. Залишаючись по суті лише стороннім спостерігачем, держава допустила, що врожай 2001 й особливо 2002 років супроводжувався обвалом цін як внутрішніх, так і експортних. Не було впроваджено жодного із стабілізуючих ринку засобів. Без виділення відповідних коштів держава залишила десятки тисяч новостворених агроформувань на відкуп стихії вільного ринку. Лише у другому півріччі минулого року ці механізми були задіяні. У результаті вдалося утримати ціни на відчутно вищому рівні.

Як бачимо, і після десятирічного періоду трансформаційних процесів уряд країни не відмовився від командно-адміністративних методів в управлінні сільськогосподарським виробництвом. За словами І.Х. Степаненка, практика адміністрування має категоричну, а іноді й погрозливу форму³.

Державну підтримку сільського господарства забезпечують усі високорозвинені країни. До 1991 року в Україні для підвищення ефективності виробництва також виділялися значні державні кошти. Так, у 1990 році державні дотації агропідприємствам становили загалом майже третину вартості продукції, а, наприклад, на молоко — 40,1 % до основної ціни, на м'ясо великої рогатої худоби — 39,6, свиней — 25,6 %⁴. У цілому на тваринництво державні дотації становили 5,1 млрд. крб. на рік.

Слід підкреслити, що рівень рентабельності молока становив 32,5 %, м'яса — 20,2 %, а без дотацій виробництво було б збитковим — відповідно 8,1 і 8,8 %.

Основна частина субсидій, які виплачуються державою американським фермерам, потрапляє власникам великих ферм. Так, із 1995 по 2002 роки понад 70 % субсидій одержали 10 % найбільших агропідприємств. Загальна сума субсидій фермерам США за 1999-2002 роки дорівнювала 114 млрд. дол., з яких 80 % було витрачено на підтримку доходів виробників зерна; 10 % найбільших виробників пшениці одержали 73 % субсидій, які були виділені на підтримку цієї культури, найбільші виробники кукурудзи та бавовни мали відповідно 67 і 78 % субсидій. Посилення державної підтримки сприяє концентрації виробництва, створенню великих товаровиробників в аграрній сфері. Такі наслідки для умов України дехто з науковців вважає негативними: чим більшим є підприємство і чим більше продукції воно виробляє, тим значніші субсидії воно отримує.

Але сучасна державна підтримка аграрного сектору розвинених країн спрямована саме на концентрацію сільськогосподарського виробництва. Так, у Сполучених Штатах Америки для сприяння процесу концентрації великі, ефективні ферми одержують на одиницю площі значно більшу суму державної дотації порівняно з дрібними. Вони відійшли від всебічної підтримки сімейних ферм, що здійснювали раніше, і тепер стимулюють зростання розмірів ферм. Так, 8 % великих ферм США виробляють 73 % аграрної продукції країни й одержують чистого прибутку 78 % від прибутку усіх фермерів. Кількість великих ферм постійно зростає, причому збільшуються посівні площі ферм при повному забезпеченні високопродуктивною технікою, що в поєднанні з новітніми технологіями забезпечує суттєве скорочення обслуговуючого персоналу і підвищення продуктивності праці.

³ Степаненко І.Х. Виробничо-організаційні аспекти удосконалення управління агропромисловим комплексом України // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 21.

⁴ Месель-Веселяк В.Я. Напрями розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 3.

Саме великі ферми створюють конкурентні переваги Сполучених Штатів Америки на світовому аграрному ринку.

Величезні суми субсидій аграрному сектору США забезпечують впровадження якісно нових, раніше не відомих технологій — інформаційно-біологічних систем або так званої інбіагри. Її суть полягає в тому, що від супутника із космосу подаються сигнали на бортовий комп'ютер сільськогосподарської машини з інформацією про стан ґрунту, зміст хімічних речовин, які потрібні рослинам на тій чи іншій ділянці або про врожайність і якість зерна, а система автоматичного керування забезпечує коригування режиму роботи машинного агрегату залежно від особливостей конкретної ділянки (кванта).

За словами генерального директора Інституту кон'юнктури аграрного ринку Д. Рисько (Росія) в американському землеробстві здійснюється технологічний прорив, що забезпечує стрибкоподібний темп зростання конкурентоспроможності агро-продовольчої системи. "Схоже, жоден регіон світу в оглядовій перспективі не зможе повністю адаптувати американську інбіагру до власних умов і забезпечити її такими ж масштабними субсидіями"⁵.

У високорозвинутих країнах система державного субсидування фермерів застосовується протягом багатьох десятиріч, сільське господарство функціонує в умовах надвиробництва продукції і високого рівня техніко-технологічного забезпечення. І незважаючи на це, субвенції та дотації сільськогосподарським виробникам у країнах ЄС становлять приблизно 40 % від вартості валової продукції сільського господарства. До речі, у Чехії, Словаччині, Угорщині, Туреччині цей показник дорівнює 20—25 %. В Україні ж, навпаки, сільське господарство знаходиться в глибокій кризі, матеріально-технічна база товаровиробників майже знищена, система державної підтримки тільки зароджується. Частка державної підтримки з 1997 по 2003 роки не перевищує 9 % (табл. 1). Тому для аграрної сфери України першочерговим завданням є всебічне нарощування виробництва продукції, підвищення ефективності функціонування агропідприємств на основі спеціалізації і концентрації виробництва, зміцнення матеріально-технічної бази та застосування новітніх технологій.

Таблиця 1.

Динаміка державної підтримки сільського господарства України*

Показники	У середньому за рік			2004	2004 у % до 1994-1996
	1994-1996	1997-1999	2000-2003		
Загальний обсяг підтримки, млн. грн.	9101,0	2552,0	5399,0	5443,0	59,8
Частка підтримки у валовій продукції сільського господарства, %	13,8	6,3	8,8	8,6	5,2

⁵ Дахов И.Г. Необходимость государственной поддержки сельскохозяйственного производства и повышения эффективности использования бюджетных средств в агропромышленном комплексе России // Бюллетень счетной палаты Российской Федерации. — 2001. — № 6 (42). — С. 17.

* Розрахунки здійснено за даними Мінагрополітики України

Державної підтримки потребує відтворення родючості ґрунтів як національного багатства країни. Саме так ці питання розглядають уряди більшості країн світу. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки існує близько 30 урядових програм збереження родючості ґрунтів, які передбачають відшкодування до 75 % вартості здійснених фермером ґрунтозахисних заходів. У той же час держава може позбавити фермера будь-якої фінансової підтримки, якщо він не виконує необхідних заходів щодо запобігання деградації ґрунтів. Родючість ґрунтів забезпечується, насамперед, застосуванням значних обсягів мінеральних і органічних добрив. Наприклад, у країнах Західної Європи використання у 2002 році від 175 (Італія) до 370 (Голландія) кг поживних речовин на 1 га ріллі забезпечило врожайність зернових культур від 49,8 до 74,1 ц/га, цукрових буряків — від 518 до 763 ц/га. У 2003 році в цих країнах урожайність зернових культур становила від 43 до 81 ц/га і цукрових буряків — від 386 до 727 ц/га⁶.

В Україні у 2002 році на 1 га посівної площі внесено 21 кг поживних речовин мінеральних добрив і лише 1,2 т/га органічних добрив і, як результат, одержано лише 27 ц/га зернових і 189 /га цукрових буряків. Для порівняння: в 1990 році з України було внесено 141 кг поживних речовин на 1 га посівної площі.

Таким чином, із усього сказаного раніше можна зробити висновок, що державна підтримка повинна надаватися, в першу чергу, товаровиробникам, які забезпечують ефективне використання наданих ресурсів. При цьому дотації та компенсації доцільно виплачувати з розрахунку на одиницю товарної продукції. Підтримка сільськогосподарського виробництва й облаштування ринкової соціальної інфраструктури села повинні здійснюватися в напрямі скорочення тіньового обороту, розвитку аграрного ринку й сільських територій, фінансування інновацій, аграрної науки і освіти, а також підвищення ефективності секторів економіки, що забезпечують аграрну сферу ресурсами.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою економічної теорії та підприємництва
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 2 від 5 жовтня 2005 року)*

⁶ Корчинська О.А. Роль держави у забезпеченні відтворення родючості ґрунтів // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 34.